

Petrun'ko O.V.

INFORMATION CULTURE AS FACTOR OF PSYCHOLOGICAL AND NATIONAL SECURITY MEDIAOBSHCHESTVA

The article presents the results of many years of theoretical studies of the phenomenon empiricheskogo information culture of the modern mediaobschestva as the main criterion for the qualitative state of society, guaranteeing psychological security to its citizens and its national security, as well as the underlying factor in its survival and development. Sources - 10.

Key words: screen media mediaobschestvo, information-psychological security, national security, information culture, media culture.

Петрунько Ольга Володимирівна – доктор психологічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії соціально-психологічних технологій Інституту соціальної та політичної психології НАПН України, м. Київ.

УДК 159.9: 316:6

Підбуцька Н.В.

УЯВЛЕННЯ ПРО МАЙБУТНЮ ПРОФЕСІЮ ТА ОБРАЗ «Я-ПРОФЕСІОНАЛ» МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ

У статті розглянуті особливості уявлень студентів-інженерів випускних курсів про майбутню професію, її місце у світі інших професій, необхідних функціональних обов'язків і необхідних професійно значимих якостей, тобто уявлення про професіоналізм діяльності та професіоналізм особистості. Визначений семантичний простір уявлень студентів-випускників про соціальні ролі і професії. Розкрито особливості суб'єктивного відношення до себе та професіонала. Встановлено, що в цілому майбутні інженери мають адекватне уявлення про власну професію, вимоги до неї з боку психологічних характеристик, однак далеко не всі, за власною думкою, відповідають цим вимогам. У дослідженні загалом прийняло участь 107 респондентів. Джерел – 5.

Ключові слова: уявлення, професійна самосвідомість, професіоналізація, студенти, майбутні інженери.

Постановка проблеми. Протягом професійного становлення для реалізації моделі професійного розвитку особистість розв'язує протиріччя: між рівнем компетентності та вимогами професії, між існуючим рівнем розвитку здібностей і якостей та необхідними професійно значущими якостями тощо. Продуктивне їх вирішення зумовлює успішну професіоналізацію та досягнення особистісного професіоналізму. Зрозуміло, що також вагомим чинником професійного зросту є відповідність суб'єктивного уявлення фахівця про власну діяльність та об'єктивного її змісту і вимог професії. Відсутність відповідності ще під час професійної підготовки може призвести до криз, розчарування у обраній професії, появи деформованого образу професії, наслідками чого можуть бути незадоволеність власним вибором і бажання залишити професію, або с самого початку сприйняття робота за фахом як тягар. Тож, врахування важливості та звернення уваги на суб'єктивні соціальні професійні уявлення як компоненту розвитку професійної самосвідомості майбутнього фахівця під час навчання та психологічного супроводу дозволить сформулювати особистість студента, спрямованого на оволодіння професією та досягнення професійних вершин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему самосвідомості особистості, її структури та її розвитку в онтогенезі та у процесі діяльності досліджували Б.Г. Ананьев, Л.І. Божович, М.Й. Боришевський, І.С. Кон, Г.С. Костюк, О.М. Леонт'єв, С.Д. Максименко, С.Л. Рубінштейн, В.В. Столін, Т.М. Титаренко, І.І. Чеснокова та ін. Професійну самосвідомість як структурний елемент самосвідомості особистості, соціально-професійної спрямованості визначають Е.Ф. Зеєр, Е.О. Клімов, Б.Д. Паригін, М.С. Пряжников, О.Ю. Пряжнікова, Н.В. Чепелева. Дослідженням професійних уявлень як елементу професійного становлення та професійної самосвідомості особистості (О.О. Бодальов, О.В. Дьомкіна, Є.О. Клімов, Н.О. Кордунова, С.Д. Максименко, Т.Л. Міронова, К.О. Міхно, О.О. Портянкіна, В.О. Татенко, Т.М. Титаренко та ін.) у працях цих авторів вказується, що адекватне уявлення образу власної професії зумовлює більш успішну професіоналізацію та досягнення професіоналізму особистості. У складі Я-концепції професійні уявлення бачать такі науковці, як В.Д. Брагіна, Р.В. Каламаж, Є.О. Клімов,

259

Н.В. Чепелева, Н.Ф. Шевченко та ін. Тож, дослідження уявлень про майбутню професійну діяльність здійснюються у наукових працях, присвячених професіоналізації майбутніх психологів, педагогів, лікарів, курсантів внутрішніх військ (І.О. Єгорова, С.О. Головка, А.С. Денисюк, О.С. Колесниченко, Н.О. Кордунова, К.О. Міхно, О.Д. Сафін, М.В. Сурякова та ін.), при цьому праці, присвячені виявленню та аналізу уявлень, професійної самосвідомості, професійної Я-концепції у студентів інженерно-технічних спеціальностей майже не представлені, тож проблема особливостей професійної самосвідомості, соціальних уявлень про майбутню професію у майбутніх інженерів на сьогодні є недостатньо розкритою.

Мета статті – виявлення особливостей уявлень про майбутню професію майбутніми інженерами різних технічних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу та результатів дослідження. Зупиняючись на питання важливості розвинуеного професійної самосвідомості фахівця як умови становлення професіонала, Є.О. Клімов пише, що найважливішим у її структурі є почуття гордості за власну професію, що відбитком емоційного відношення до неї, також, на його думку, важливо розглядати формування образів самосвідомості у професіоналізації, які фактично є «суб'єктною моделлю реальності» [2, С. 23], до якої вважаємо як раз відносяться уявлення про майбутню професію. Тож, за час професійної підготовки у студентів створюються образи самосвідомості, які є суб'єктивним відображенням обраної професії. Їх Є.Ф. Зеєр називає образами майбутньої професії, які доповнюються образами реального та ідеального «Я» [1, С. 122].

Підкреслюючи, що професійна самосвідомість грає ключову роль у становлення професіоналізму особистості, М.С. Пряжников та О.Ю. Пряжнікова розкривають його, як «самосвідомість особистості, для якої конкретна трудова діяльність – це головний засіб ствердження почуття власної гідності, як особистості, яка досягла певних професійних вершин» [3, С. 122]. Відповідно цього можна досягнути за умови відповідності уявлюваного та реального образу професійної діяльності, що ставить завдання досліджувати цей образ на момент професійної підготовки та при необхідності корегувати його до реального, що попередить виникнення внутрішньоособистісних протиріч, що можуть призводити до небажаних варіантів професійного становлення.

Таким чином розуміючи необхідність розробки проблеми уявлень про майбутню професію та образ «Я-професіонал» як складової професійної самосвідомості у майбутніх інженерів випускного курсу було проведено дослідження, у якому прийняли участь 107 осіб ($M=21,4$ $SD=1,3$), усі студенти 6 курсу Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» з таких факультетів, як: технології неорганічних речовин, електроенергетичний, інженерно-фізичний, комп'ютерно-інформаційні технології, машинобудівний, механіко-технологічний, автоматики та приладобудування, інтегрованих технологій, фізико-технологічний, німецький технічний.

Для дослідження уявлень про майбутню професійну діяльність були використані наступні психодіагностичні методики: опитування, мета якого дослідити уявлень студентів-випускників про зміст професіоналізму діяльності (професійні функції, уміння, знання) та професіоналізму особистості (професійно значимі якості) тієї спеціальності, за якою вони навчаються; методика множинних ідентифікацій для виявлення стереотипів щодо різних соціальних ролей і професій, та їх наповнення; а також методика особистісного диференціалу (варіант, адаптований в НДІ ім. В.М. Бехтерева). Для статистичної обробки результатів використовувався якісний та кількісний аналіз (версія 20.0 програми SPSS та Statistica v. 61_ru: описова статистика, факторний аналіз).

У рамках проведеного опитування нами досліджувалися уявлення та знання випускниками-інженерами про виробничі (професійні) функції фахівця певної сфери інженерно-технічної діяльності, тобто професіоналізм діяльності, з метою подальшого порівняння цих уявлень із розробленими та існуючими в Освітньо-кваліфікаційних характеристиках для конкретної спеціальності виробничих функцій, типових задач діяльності та умінь, якими повинен володіти магістр конкретної спеціальності. Так відомо, що всі професійні функції за Галузевим стандартом, зокрема освітньо-кваліфікаційною характеристикою фахівця, поділяються на дослідницькі, проектуально-конструкторські, організаційні, управлінські, технологічні, контрольні, прогностичні, технічні. Аналізуючи наведені відповіді майбутніх інженерів, виявлена тенденція недостатнього розуміння власних конкретних виробничих функцій і заміщення їх загальними фразами: «пошук нових рішень», «введення інновацій», «знання комп'ютера на відповідному рівні», що свідчить про досить абстрактне уявлення власної професійної діяльності, що спостерігається у майже 30% студентів. Більш конкретні відповіді студентів щодо виробничих

функцій відносяться до проектувально-конструкторських, організаційних, управлінських, контрольних на кшталт «проектування систем та механізмів конструкцій в CAD-середовищі», «відповідальність за випуск продукції», «контроль за виконанням обов'язків іншими співробітниками», «правильна утилізація або альтернативне використання відходів» та ін.

Щодо визначення професіоналізму особистості, то більшість респондентів вбачають у ньому певні професійно значимі якості, сукупність яких розкрита у рис. 1.

Рис. 1. Уявлення студентів-випускників щодо професійно значимі якості інженера (у %)

Згідно матеріалам рис. 1 найбільший відсоток опитуваних (60,2%) вважають за необхідне професіоналу мати високо розвинену комунікативність, чим «руйнують» стереотип сприйняття інженера як закритої, «відлюдькувату» особистість, тобто за думкою досліджуваних для досягнення професіоналізму необхідно вміти та хотіти спілкуватися із соціальним середовищем. На здивування комунікативні вміння та навички випередили такі необхідні та загально відомі якості інженерів, як креативність (54,3%), уважність (50%) та посидючість (45,5%). Як вважають опитувані креативність та нестандартність у професійній діяльності необхідна для вдосконалення існуючих технологій, розробки та виробництва нової продукції, пошуку нових шляхів вирішення виробничих проблем. Уважність і посидючість зумовлює ефективність професійної діяльності, оскільки більшість професійних завдань пов'язана із креслярськими роботами у відповідних програмних пакетах, розробкою систем і схем автоматизації та багато чого іншого, відволікаючись і неухважність у виконання яких зумовить помилку, і відповідно не конкурентоздатну продукцію.

Наступними важливими якостями більш, ніж третина майбутніх інженерів є відповідальність (40,9%), стресостійкість (37,5%) та цілеспрямованість (35,2%). Відповідальність як важлива якість на думку студентів-випускників необхідна, оскільки та продукція, яка модернізується, створюється потрапляє до споживачів у вигляді програмних продуктів, лікарських

препаратів, харчової продукції, двигунів, моторів тощо, і повинно відповідати певним стандартам. Більшість студентів вважає, що їх майбутня професійна діяльність передбачає значні переважання, емоційні, інформаційні, інтелектуальні та забирає багато часу у порівнянні з будь-якою іншою професією, тому саме уміння бути емоційно стійким до складних умов праці необхідно для інженера. Без цілеспрямованості не можна досягти мети, долати перешкоди і відповідно стати професіоналом, теж саме стосується саморозвитку (29,5%), без намагань додатково придбати нові знання у часи постійних технологічних інновацій неможливо бути компетентним фахівцем.

Саморегуляція, технічне мислення, пунктуальність, уміння працювати у колективні, замотивованість, швидкість діяльності, самостійність, точність – це також важливі якості на думку інженерів, які повинні бути у професіонала.

За допомогою методики множинних ідентифікацій випускникам було запропоновано зіставити рольові позиції («Я», «Професіонал», «Інженер» тощо) і виявлення ідентифікацій, що їх характеризують, проводилися через опис конкретних вчинків і дій. Випробуванням пред'являвся список вчинків, ймовірність яких необхідно було визначити для кожної з аналізованих рольових позицій. Кожен з 30 вчинків оцінювався за шестибальною шкалою (від 0 до 5) за наступними рольовими позиціями: 1) Я; 2) Професіонал; 3) Політик; 4) Бізнесмен; 5) Воєнний; 6) Звичайний чоловік; 7) Звичайна жінка; 8) Інженер. Отримані дані було проаналізовано за допомогою факторного аналізу із Варімакс обертанням (рис. 2).

Відповідно до даних рис. 2 такі категорії, як «Я», «Інженер», «Професіонал» знаходяться досить недалеко одна від одної, однак цікаво, що дещо нижче знаходиться «Інженер» і відповідно до отриманого семантичного простору повної ідентифікації студентів-випускників із власною професією не відбувається. Також за допомогою цієї методики нами було досліджено уявлення про поведінку та дії «Я», «Інженер», «Професіонал».

Так усі три категорії студенти-інженери наділили такими характеристиками та вчинками: «бажає керувати», «любить спілкування», «проявляє ініціативу», «сильна людина», «все планує наперед», «вміє «крутитися»». Специфічними притаманними лише професіоналу респонденти вважають: «незадоволений зарплатою», «вміє держати себе у руках», інженеру – «багато працює», «любить свою роботу», «уникає невдач», Я – «у невдачах винить себе». Таким чином, за думкою та уявленням майбутніх інженерів працівником, що йде до високого професіоналізму, керує бажання вирішення протиріччя між рівнем професійної компетентності та невідповідністю матеріального благополуччя, який одночасно має високий рівень стресостійкості. А інженер спрямований на роботу, яка його задовольняє, але домінує мотивації уникнення невдач, а не досягнення успіху.

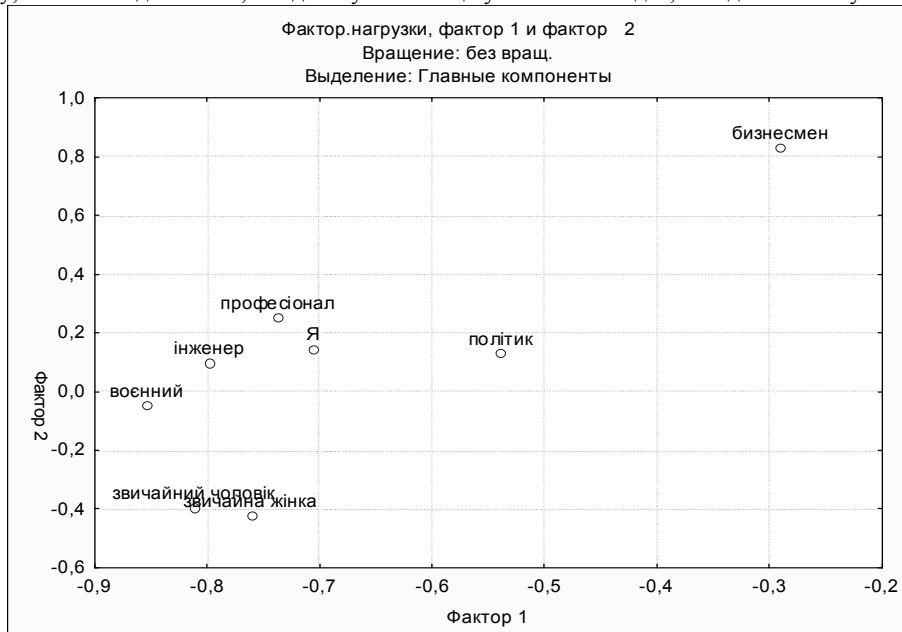

Рис. 2. Структура семантичного простору уявлень про соціальні ролі і професії

Для визначення суб'єктивного відношення до себе та професіонала була проведена методика особистісного диференціалу (варіант, адаптований в НДІ ім. В.М. Бехтерева).

Таблиця 1

Відношення майбутніх інженерів до себе та професіонала (M±SD)

Фактори	Я	Професіонал	t _{емп}	p
Оцінка	12,55±5,03	14,06±4,56	-2,285	0,023
Сила	7,10±5,41	10,8±5,25	-5,043	0,000
Активність	7,38±6,62	8,16±4,69	-0,922	0,322

Згідно даних табл. 1 лише фактор оцінки у відношенні «Я» та «Професіонал» знаходиться у межах середнього рівня, а також фактор сили «Професіонала». Усі інші результати – низькі. Тож, студенти оцінюючи себе вказують на те, що вони в повній мірі приймають себе такими, які вони є, задоволені собою, а також вважають, що професіонал також повинен мати достатній рівень самоповаги. Інші результати за шкалою «Сила», так самі студенти є залежними в оцінках від оточення, відчувають певні труднощі у намаганнях дотримуватися конкретної лінії у поведінці при вирішенні проблем, але при цьому вважають, що професіонал повинен бути незалежним, самостійним та впевненим у своїх силах. За фактором «Активність» результати статистично не відрізняються, студенти-випускники інженерно-технічних спеціальностей уявляють як себе, так і професіонала як особистість з інтровертною спрямованістю та вираженими спокійними емоційними реакціями.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розуміючи уявлення про майбутню професію та образ «Я – професіонал» як складову професійного самосвідомості майбутнього інженера було встановлено, що не всі інженери-випускники в достатній мір розуміють сутність обраної професії, зокрема функціональних обов'язків і відповідних ним професійно значимих якостей. Складаючи портрет професіоналізму особистості інженера студенти надають першочергове місце тим якостям, що належать до інтелекту, соціальної спрямованості, темпераменту, однак при цьому зазначають про невисокий рівень їх розвиненості. Побудова суб'єктивних семантичних просторів для визначення місце обраної інженерами професії дозволила встановити недостатню їх ідентифікацію із нею, при розгляді її як досить вагомої у світі професій. Визначаючи відношення до себе і професіонала встановлено, що студенти-випускники інженерно-технічних спеціальностей вважають себе недостатньо активними та «сильними» у соціумі, тоді як професіонал повинен бути активним, незалежним, інтровертом, із високою саморегуляцією і стресостійкістю. Перспективою подальших досліджень бачимо у корекції неадекватних уявлень про майбутню професію з метою забезпечення та супроводження ефективної професіоналізації особистості майбутніх інженерів.

Література

1. Зеер Э. Ф. Психология профессий [Текст] : учебное пособие для студентов вузов / Э. Ф. Зеер. – М. : Академический Проект ; Екатеринбург : Деловая книга, 2003. – 336 с.
2. Климов Е. А. Введение в психологию труда [Текст] : учебник для вузов / Е. А. Климов. – М. : ЮНИТИ, 1998. – 350 с.
3. Пряжников Н. С. Психология труда [Текст] : учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Н. С. Пряжников, Е. Ю. Пряжникова. – 5-е изд., стер. – М. : Академия, 2009. – 480 с.
4. Сурякова М. В. Уявлення про професійну кар'єру майбутніх інженерів-металургів [Електронний ресурс] / М. В. Сурякова // Metal journal. Политехнический журнал. – Текст. дані. – Дніпропетровськ, 31.10.2013. – Режим доступу: <http://www.metaljournal.com.ua/professional-career-of-metallurgic-engineer> (дата звернення: 13.10.2014). – Назва з екрану.
5. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості [Текст] : навчальний посібник / Т. М. Титаренко. – К. : Каравела, 2013. – 372 с.

References

1. Zeer Je. F. Psihologija professij [Tekst] : uchebnoe posobie dlja studentov vuzov / Je. F. Zeer. – М. : Akademicheskij Proekt ; Ekaterinburg : Delovaja kniga, 2003. – 336 s.

2. Klimov E. A. Vvedenie v psihologiju truda [Tekst] : uchebnik dlja vuzov / E. A. Klimov. – M. : JuNITI, 1998. – 350 s.
3. Prjazhnikov N. S. Psihologija truda [Tekst] : uchebnoe posobie dlja studentov vysshih uchebnyh zavedenij / N. S. Prjazhnikov, E. Ju. Prjazhnikova. – 5-e izd., ster. – M. : Akademija, 2009. – 480 s.
4. Surjakova M. V. Ujavlennja pro profesijnu kar'eru majbutnih inzheneriv-metallurgiv [Elektronnyj resurs] / M. V. Surjakova // Metal journal. Politehnikeskij zhurnal. – Tekst. dani. – Dnipropetrovs'k, 31.10.2013. – Rezhim dostupu: <http://www.metaljournal.com.ua/professional-career-of-metallurgic-engineer> (data zvernennja: 13.10.2014). – Nazva z ekranu.
5. Titarenko T. M. Suchasna psihologija osobistosti [Tekst] : navchal'nij posibnik / T. M. Titarenko. – K. : Karavela, 2013. – 372 s.

Подбуцкая Н.В.

Представление о будущей профессии и образе «Я – профессионал» будущих инженеров

В статье рассмотрены особенности представлений студентов-инженеров выпускных курсов о будущей профессии, ее место в мире других профессий, необходимых функциональных обязанностей и необходимых профессионально значимых качеств, то есть представление о профессионализме деятельности и профессионализме личности. Определено семантическое пространство представлений студентов-выпускников о социальных ролях и профессии. Раскрыты особенности субъективного отношения к себе и профессионала. Установлено, что в целом будущие инженеры имеют адекватное представление о собственной профессии, требования к ней со стороны психологических характеристик, однако далеко не все, по собственному мнению, отвечают этим требованиям. В исследовании всего приняло участие 107 респондентов. Источников – 5.

Ключевые слова: представление, профессиональное самосознание, профессионализация, студенты, будущие инженеры.

Podbuts'kaya N.

The understanding of the future profession and the image of "I am professional" of the future engineers

The article deals with the peculiarities of the understandings of final years students of their future engineering profession, its place in the world of other professions, the necessary functional duties and necessary professionally significant qualities, that is with the understanding of activity professionalism and personal professionalism. The semantic space of graduate students' understandings of social roles and a profession is defined. The peculiarities of the subjective attitude to themselves and to the professional are analyzed. It is established that in general the future engineers have an adequate understanding of their own profession, of the requirements to the profession from the side of psychological characteristics, however, on their own opinion, not all of them conform to these requirements. In general 107 respondents took part in the research. The number of sources is 5.

Key words: understanding, professional consciousness, professionalizing, students, future engineers.

Підбуцька Ніна Вікторівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут».

УДК 159.9: 316.62

Пілецька Л. С.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ПРОГРАМИ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ПРОФЕСІЙНОЇ МОБІЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

В статті висвітлені методологічні засади побудови програми соціально-психологічного супроводу професійної мобільності особистості. Наведені дані експериментального дослідження. Джерел – 2.

Ключові слова: професійна мобільність, професійна деформація, соціально-психологічний супровід, кар'єрний т'юторинг.